

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Hatay Cumhuriyet Senatörleri ve Siyasi Faaliyetleri (1961-1980)

Hatay Republican Senators and Their Political Activities (1961-1980)

Seda BÜYÜKAŞIK

Uzman, Bağımsız Araştırmacı
sdaulu12@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-7199-9884

İsa KALAYCI

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay/Türkiye
dodurga46@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2043-5127

Öz: Bir ülkenin demokratik unsurlarının başında siyasal partiler ve seçimler gelmektedir. Siyasi örgütlerin katılımı ve yönlendirmesiyle yapılan seçimler hem devletin siyasi rejimini modernleştirmek hem de ülke içerisinde ve uluslararası sistemde yer edinmek saikiyle gerçekleştirilir. Türkiye'deki demokratik adımların en önemli aşamaları Osmanlı Devleti'nin modernleşme dönemine kadar gitmektedir. 23 Aralık 1876 tarihindeki Kanun-i Esasi'yle Türk demokrasi hayatında yer edinen çift meclisli yönetim şekli, 1946 yılında tekrar Türk kamuoyunun gündemine gelmiştir. Muhafız siyasal oluşumlar tarafından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar öne sürülen çift meclisli yönetim düzeni, 1961 Anayasası'nda kabul görmüş ve Türk demokrasisinde yerini almıştır. Böylece 1961-1980 döneminde Türkiye'nin yasama erkleri "Cumhuriyet Senatosu" olarak anılan siyasi yapının oluşum ve etkileşimine sahne olmuştur. Bahsedilen dönemde Cumhuriyet Senatosu'nda Hatay'ı temsil eden kişiler halk tarafından ve genel oylama sonucunda seçilmişlerdir. Bu makalede; 1961-1980 dönemindeki Hatay Cumhuriyet Senatosu üyelerinin faaliyetlerine yer verilmiştir. İncelenen 19 yıllık zaman diliminde Sabahattin Adalı, Vehbi Aksoy, Mustafa Deliveli, Enver Bahadırılı, Kemal Kılıçoğlu ile Mehmet Sönmez'den oluşan 6 kişinin faaliyetlerine değinilmiştir. Böylece Hatay senatörlerinin hem yerel hem de ulusal eylemlerine ve söylemlerine yer verilmiştir. Böylece senatörlerin hem ülke hem de Hatay gündemine dair parlamenter çalışmalarını ortaya konmuştur. Araştırmada Hatay senatörlerinin Tercüme-i Hal evraklarından, resmi yayınlardan, süreli yayınlardan ve tetkik eserlerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet senatosu, Hatay, senatör, Türk demokrasi tarihi.

Abstract: The most important democratic elements of a country are political parties and elections. Elections held with the participation and guidance of political organizations are carried out with the aim of both modernizing the political regime of the state and gaining a place in the country and the international system. The most important stages of democratic steps in Turkey date back to the modernization period of the Ottoman Empire. The bicameral system of government, which took its place in Turkish democratic life with the Kanun-i Esasi on December 23, 1876, came to the agenda of the Turkish public again in 1946. The bicameral system of government, which was put forward by opposition political formations until May 27, 1960, was accepted in the 1961 Constitution and took its place in Turkish democracy. Thus, in the period 1961-1980, the legislative powers of Turkey witnessed the formation and interaction of the political structure known as the "Republican

Senate". During the mentioned period, the people representing Hatay in the Republican Senate were elected by the people and because of general voting. In this article, the activities of the members of the Hatay Republic Senate in the period of 1961-1980 were included. The activities of 6 people, namely Sabahattin Adalı, Vehbi Aksoy, Mustafa Deliveli, Enver Bahadır, Kemal Kılıçoğlu and Mehmet Sonmez, were mentioned in the 19-year period examined. Thus, both local and national actions and statements of Hatay senators were included. Thus, the parliamentary works of senators regarding both the country and Hatay agenda were revealed. The research utilized Hatay senators' parliamentary personal biography reports, official publications, periodicals and research works.

Keywords: Senate of the republic, Hatay, senator, history of Turkish democracy.

GİRİŞ

Bu çalışma; 1961-1980 döneminde Cumhuriyet Senatosu (CS)'nda görev yapan Hatay temsilcilerinin siyasi, ekonomik, toplumsal ve seçim bölgelerindeki faaliyetlerinden oluşmaktadır. Özellikle Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından sonra uygulanan ulusallaştırma politikaları ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin çok partili siyasi sisteme geçişte izlediği politikalar dönemin sosyo-politik dinamiklerini anlamaya önemli katkılar sağlamıştır.

Türkiye'de çift meclisli parlamenter sistem önerileri ilk kez 1876 yılındaki Kanun-i Esasi'yle gündeme gelmiş fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 Anayasası ile terk edilmiştir. 1945'ten itibaren çok partili hayata geçişle birlikte çift meclis tartışmaları yeniden canlanmış ve 1961 Anayasası kapsamında CS kurulmuştur. 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi sonrası bu yapının kamuoyu tarafından kabulü, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına uygun zemin oluşturacağı inancını güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Hatay senatörlerinin temsil ve denetim fonksiyonları araştırmanın temel kapsamını belirlemektedir.

Çalışmada, Hatay senatörlerinin yaş, meslek, eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik özellikleri, yasama süreçlerine katkıları ve ülke sorunlarına ilişkin çözüm önerileri incelenmiştir. Senatörlerin hem ulusal hem yerel düzeydeki faaliyetleri detaylı biçimde değerlendirilmiş, CS'nin yapısal özellikleri ve dönemin siyasi gelişmeleri dikkate alınmıştır. Bu yönüyle çalışma, literatürde önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

İncelenen dönemde Hatay, toplam altı senatörle temsil edilmiştir. Senato seçimlerinde kademeli yenileme ilkesi çerçevesinde sekiz seçim yapılmış ancak Hatay, illerin gruplandırılması nedeniyle sadece dört seçime katılmıştır. Senatonun kurulmasıyla birlikte Hatay'ın siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerini analiz etmek için bu temsilcilerin faaliyetleri sistematik olarak incelenmiştir.

Araştırmada nitel yöntemlerden bilgi ve belge analizi tercih edilmiştir. Veri toplama sürecinde TBMM Arşivi'ndeki seçim mazbataları, tercüme-i hal belgeleri, tutanaklar, kanunlar dergisi ve basın-yayın kaynakları kullanılmıştır. Senatörlerin biyografik bilgileri sunulmuş; sağlık, ekonomi ve bayındırlık gibi temalarda yürüttükleri çalışmalar detaylandırılarak ulusal ve bölgesel ölçekteki faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu analizlerle Hatay senatörlerinin etkinlikleri somut biçimde ortaya konulmuştur.

Cumhuriyet Senatosu'na Kadar Hatay

Türkiye'nin en güneyinde yer alan Hatay, 36°10' kuzey enlemi ve 36°06' doğu boylamı arasında bulunmaktadır (Demir, 1996: 13). Antakya'nın yer aldığı Amik Ovası, verimli toprakları sayesinde tarih boyunca tarım ve ticaretin merkezi olmuş, bu da bölgenin kalkınmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Hatay'ın stratejik konumu ve çok kültürlü yapısı, onu tarih boyunca Anadolu'ya egemen olmak isteyen güçlerin hedefi hâline getirmiştir (Kaya, 2021: 95-112).

Tarihi zenginliğiyle öne çıkan Antakya, Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Sonraki yüzyıllarda Müslümanların bölgeyi fethetmesiyle birlikte İslam dünyası için stratejik önemi artmış; 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz işgali altına giren şehir, daha sonra Fransız manda yönetimine girmiştir. 1937 yılında

Türk ve Fransız hükümetlerinin görüşmeleri sonucunda Antakya, “Hatay” adını almış; 1938 yılında ise “Hatay Cumhuriyeti” adıyla bağımsız bir devlet olarak ilan edilmiştir (Çelik, 2019: 3; Altan, 2020: 2016).

23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız [Ankara] Antlaşmasıyla Hatay, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)’ne katılmıştır (Sahillioğlu, 1991: 232). Böylece Hatay, Cumhuriyet’e katılan son toprak parçası olmuştur. Ancak bu duruma ilk tepkiyi Suriye göstermiştir. Suriye, bu antlaşmayı protesto ettiği gibi Fransa’nın manda yönetimi altındaki bir bölge hakkında böyle bir karar vermeye yetkisi olmadığını savunmuştur. Türkiye’nin ılımlı tavrına rağmen Suriye, Hatay’ı kendi hudutları içinde göstermeyi sürdürmüş, bazı Arap ülkeleri de Suriye’nin bu tutumuna destek vermiştir (Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 108-110).

İlhak öncesinde Hatay halkının yaşadığı esaret, bölgenin sosyo-kültürel yapısını ciddi biçimde etkilemiştir. Bu nedenle T.C. hükümeti, ilk olarak eğitim alanında iyileştirmelere yönelmiştir. Antakya, Kırıkhan ve İskenderun’da öğretmen atamaları yapılmış; mevcut okul binalarına ek olarak ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim-öğretim kurumları kurulmuş, pansiyonlar ve halkevleri açılmıştır. Buna ilaveten bölgenin tarihsel kimliğini korumak amacıyla “Hatay Tarihi Eser Muhafaza Heyeti” kurulmuştur. Halk sağlığı açısından da önemli adımlar atılmış, sağlık taramaları yapılmış ve salgın hastalıklarla mücadele projeleri başlatılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla dünya genelinde olduğu gibi Hatay’da da ekonomik kriz yaşanmış ve bu durum sosyal iyileştirme projelerini olumsuz etkilemiştir (Altan, 2020: 2028-2032).

7 Temmuz 1939 tarihinde TBMM’de “Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun” ve “Hatay Halkının Askerlik İşleri Hakkında Kanun” kabul edilmiş ve Resmî Gazete’de yayımlanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 11.07.1939). Bu kapsamda Hatay, ilk defa TBMM’ye beş milletvekili göndermiştir. Adaylık süreci, cumhurbaşkanlığına verilen dilekçeler aracılığıyla yürütülmüş; adaylar, dilekçelerinde Hatay’ın Türkiye’ye katılması sürecinde üstlendikleri rollerden bahsederek kendilerini tanıtmışlardır (Payaslı, 2017). Seçilen vekillerin bazıları avukatlık, bazıları ise çiftçilik mesleğinden gelmekte olup ortaokul ve yüksekokul mezunlarıdır (Sultanoğlu, 2021: 39).

Türkiye’de 1942 yılı sonlarında yeni bir siyasal döneme girilmiş ve 1908’den itibaren yürürlükte olan seçim kanununun yerine, 56 maddeden oluşan 4320 sayılı “Mebus Seçimi Kanunu” çıkarılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 17.12.1942; Sultanoğlu, 2021: 42). TBMM, 14 Ocak 1943 tarihinde 301 milletvekilinin onayıyla seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. 15-20 Şubat 1943 tarihleri arasında seçmenler sandık başına giderek ikinci seçmenleri belirlemiş ve 28 Şubat 1943’te seçim yapılmıştır (Armağan, 2011: 45-100).

Hatay’da yayın yapan Yenigün gazetesi, seçimlerin yapılacağını duyurarak halka bilgi vermiştir. CHP ise Hatay’dan yedi milletvekili adayı belirlediğini teftiş heyetine ve vilayet makamına iletmıştır (Payaslı, 2017: 88). Bu seçimde Abdülgani Türkmen, Hamdi Selçuk ve Bekir Sıtkı Kunt yeniden; Ali Şelyum Devrim, Eyüp Durukan ve Hasene Ilgaz ise ilk kez milletvekili seçilmişlerdir (Sultanoğlu, 2021: 43). Böylece Hatay, TBMM’ye altı milletvekili göndermiştir. Ancak 4 Haziran 1943’te tatbik edilmeye başlayan “Toprak Mahsulleri Vergisi” (T.C. Resmî Gazete, 07.06.1943: 5242), Hatay’da da ciddi sorunlara neden olmuş; uygulamadaki eksiklikler nedeniyle köylüler mağdur olmuş ve bu durum hükümete yönelik tepkileri artırmıştır (Payaslı, 2017: 91).

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, Avrupa’daki gelişmelere paralel olarak daha demokratik bir yapıya yönelmiştir. Bu bağlamda CHP’den ayrılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP)’yi kurmuşlardır (Albayrak, 2004: 43). DP’nin Hatay’daki ilk teşkilatlanma girişimi 28 Şubat 1946’da gerçekleşmiş; Koraltan, İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı ve Antakya’yı ziyaret ederek parti örgütlenmesini başlatmıştır (Payaslı, 2017: 95-96). CHP, DP mensuplarının Fransız mandası dönemindeki geçmişlerine atıf yaparak karşıt propaganda yürütmüş, bu söylemlerini Yenigün gazetesi aracılığıyla halka duyurmuştur (Şahin, 2021: 53). CHP, seçim propagandalarında Hatay’ın Türkiye’ye katılmasında Atatürk’ün öncülüğünü vurgulamış; Atayolu gazetesindeki ilanlarda, CHP’nin halkı esaretten kurtardığını ve Atatürk’ün ilkelerine sadık kalmaya devam edeceğini beyan etmiştir. Buna karşılık DP, savaş dönemi boyunca halka yüklenen ağır vergilere odaklanmış ve bu yüklerin azaltılacağı sözünü vermiştir (Atayolu, 25.05.1946; Payaslı, 2017: 99).

1950 seçim sürecinde partiler, beyannameleriyle seçmenleri ikna etmeye çalışmışlardır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 65). 16 Şubat 1950 tarihli yasa ile seçimlerin tek aşamalı, “eşit ve gizli oy-açık tasnif” esasına dayalı olarak yapılacağı açıklanmıştır (Aydın, 2021: 38). 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde DP, %53,3 oy oranıyla mecliste 408 sandalye kazanmış; CHP %39,9 oyla 69 sandalye elde etmiştir. Bağımsızlar 9, MP ise 1 sandalye kazanmıştır. Bu sonuçlar, uzun süredir iktidarda olan CHP’nin halk iradesiyle görevini bırakması nedeniyle “Beyaz Devrim” olarak anılmıştır (Uçak, 2021: 59; Şavklı, 2018: 205-232; Güleç ve Kalaycı, 2024: 40).

Hatay’da genel seçimleri CHP kazanmış; seçimlere katılım oranı ülke genel ortalamasına yakın gerçekleşmiştir. CHP 48.236, DP ise 42.704 oy almıştır. Genel seçimde istediği başarıyı elde edemeyen DP, belediye seçimlerinde Alevi seçmenin desteğiyle önemli bir zafer kazanmıştır (Payaslı, 2017: 108-113).

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

1960 yılı başlarında siyasal kutuplaşmanın yoğunlaştığı bir atmosferde, İsmet İnönü’nün Ege gezisi sırasında saldırıya uğraması gerilimi artırmıştır. Bu olayın ardından 18 Nisan’da DP, muhalefetin faaliyetlerini sınırlamak amacıyla tamamı kendi yanlısı milletvekillerinden oluşan “Tahkikat Komisyonu”nu kurmuştur. Komisyonun amacı, siyasal muhalefeti bastırmak ve meclis dışı faaliyetleri yasaklamaktır (Esen, 2010: 177; Zürcher, 2017: 349). Ancak Ankara ve İstanbul üniversitelerinden hukuk profesörleri, komisyonun anayasaya aykırı olduğunu belirterek tepki göstermiştir. Hükümet, bu profesörleri siyaset yapmakla suçlayarak disiplin cezaları uygulamış ve bu durum üniversitelerde öğrenci protestolarına neden olmuştur. Hükümet, protestoları bastırmak için üniversiteleri kapatmış ve yayın yasağı getirmiştir. Ancak olaylar toplumda kulaktan kulağa yayılarak büyümüştür.

Bu süreçte Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, dönemin Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes’e bir mektup göndererek artık yönetimin değişmesi gerektiğini belirtmiştir. 21 Mayıs 1960’ta büyük çoğunluğu Harp Okulu öğrencilerinden oluşan sessiz bir yürüyüş düzenlemiştir. Bu gelişmelerin ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde, genç subayların öncülük ettiği ve Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla örgütlenen askerî cunta yönetime el koymuştur (Özdemir, 2005: 222-223).

Darbe sonrasında yönetim, başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel’in yaptığı 38 kişilik MBK’ya geçmiştir. Alparslan Türkeş’in sözcülüğünü yaptığı ve sonrasında yurtdışına gönderilen 14 subayın görevden alınması “14’lerin Tasfiyesi” olarak tarihe geçmiştir (Tuncer, 2016: 18-19). Darbenin ardından 400’ü aşkın DP’li milletvekili yargılanmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 16-17 Eylül 1961 tarihlerinde Yassıada’da idam edilmişlerdir (Ersel vd., 2005: 15). Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise yaşının ilerlemiş olması nedeniyle idam edilmeyerek ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu uygulama, bazı tarihçilere göre Osmanlı’daki “siyasetten katli” geleneğinin modern bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Erdoğan, 2003: 88).

Darbe öncesinde yapılan toplantılarda, yeni anayasa çalışmalarının partizan olmayan akademisyenlere bırakılması planlanmıştır. Darbe günü Cemal Madanoğlu’nun görüştüğü Prof. Dr. Nedim Ergüder’den isim listesi istenmiş; bu akademisyenler Ankara’ya davet edilerek MBK yetkilileriyle bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde, geçici bir yönetimin kurulacağı, yeni bir anayasa yapılacağı ve seçim yasasının yenileneceği belirtilmiştir. Yapılacak değişiklikler için halkın iradesine başvurulacağı bildirilmiştir. Orgeneral Gürsel, üniversite hocalarının rehberliğine ihtiyaç duyduklarını ifade etmiş ve Prof. Dr. S. Sami Onar’dan anayasa yapılması için bir komisyon kurarak çalışmalara başlamasını istemiştir. Onar’ın nezaretinde akademisyenlerin hazırladığı bildiride, DP’nin Tahkikat Komisyonu yoluyla anayasal hükümleri ihlal ettiği, bu nedenle meşruiyetini yitirdiği belirtilmiş ve askeri müdahaleye hukuki dayanak oluşturulmuştur (Zürcher, 2017: 352-353). Bildiride, geçici ve demokratik bir hükümetin kurulması, evrensel değerlere dayalı yeni bir anayasa ile seçim yasasının hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır (Börklüoğlu, 2010: 132). Bu yaklaşımla, ordu siyasal partiler üstü bir konumda görülmemeye başlanmış, MBK’nın sivil desteği arayışı ön plana çıkmıştır.

12 Haziran 1960 tarih ve “1 Sayılı Geçici Kanun” ile 1924 Anayasası’nın yasama ve yürütmeye ilişkin hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve MBK anayasal düzeni değiştirmiştir. Kurucu Meclis’in oluşturulmasıyla başlayan anayasa hazırlıkları yaklaşık dört buçuk ay sürmüş, yeni anayasa 9 Temmuz

1961’de referanduma sunulmuştur. Halkoyuyla kabul edilen 1961 Anayasası, 20 Temmuz 1961’de Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Dunbay, 2016: 157-158).

Darbe sonrası Türkiye genelinde yaşanan sarsıntı Hatay’da da etkisini göstermiştir. Tıpkı ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi Hatay’da da darbe lehine ya da aleyhine öğrenci eylemleri düzenlenmiştir. Bilhassa İskenderun’da, “İskenderun Yüksek Tahsil Gençliği” 27 Mayıs 1962’de yayımladıkları bildiride Atatürk ilkelerini ve 1960 darbesini eleştirenlere karşı mücadele edeceklerini, gerekirse “vatan uğruna can veren aziz şehitlerden geri kalmayacaklarını” dile getirerek darbeyi desteklediklerini beyan etmişlerdir (Hatay Postası, 28.05.1962).

Cumhuriyet Senatosu’nun Yapısı, Görev ve Yetkileri

1961 Anayasası’yla Türkiye’de parlamenter hükümet sistemine geçilmiş, kuvvetler ayrılığı prensibi benimsenmiş ve yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’nin uhdesine alınmıştır. Bu yasama organı “Millet Meclisi” ile “Cumhuriyet Senatosu” olmak üzere iki ayrı meclisten oluşmuştur. Millet Meclisi, halkın oylarıyla seçilen ve 18 yaşını doldurmuş, kamu hizmetlerinden yasaklı olmayan vatandaşların temsilcilerinden oluşurken (Aldıkaçtı, 1963: 68; Özgişi, 2011a: 299-300), CS’nin 150 üyesi seçimle, 15 üyesi de Cumhurbaşkanı’nca atanmak suretiyle belirlenmiştir (Özer, 2019: 63).

Anayasa, iki meclis için farklı seçim esasları belirlemiştir. Millet Meclisi seçimleri 4 yılda bir yapılırken, CS üyelerinin 1/3’ü iki yılda bir yenilenecek şekilde 6 yıllığına seçilmiştir. Ayrıca Anayasa’nın 70. maddesiyle, Millî Birlik Komitesi (MBK) üyeleri ve sabık cumhurbaşkanları, siyasi partiye girmedikleri sürece ömür boyu senato üyeliği hakkına sahip olmuşlardır (Eroğul, 1977: 15). Her ne kadar anayasal yetkiler açısından son söz Millet Meclisi’ne ait olsa da, uygulamada CS’nin etkili bir rol oynadığı görülmüştür. Bunun başlıca nedenlerinden biri, cumhurbaşkanlarının çoğunlukla senatodan çıkması ve Cumhurbaşkanlığı makamının kısa süreli boşalması durumunda vekâletin senato tarafından üstlenilmesidir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı’nın senato üyelerini atama yetkisi sadece CS için geçerli olduğundan, bu durum senatonun gücünü artırmıştır (Eroğul, 1977: 40).

Senato’nun kurulmasının gerekçeleri arasında yasama süreçlerinin daha etkili işlemesi ve farklı toplumsal kesimlerin görüşlerinin temsili yer almaktadır. 1961 Anayasası’nın hazırlanmasında etkin olan görüşe göre, partiler dışı bir organ aracılığıyla kamuoyunun genel eğilimlerinin dikkate alınması ve hükümet faaliyetlerinin bu tür bir yapıda tartışılması demokratik işleyiş açısından faydalı görülmüştür (Özgişi, 2011b: 48).

CS, bazı konularda Millet Meclisi ile eş yetkilere sahiptir. Özellikle uluslararası antlaşmaların onaylanması, silahlı kuvvetlerin kullanımı gibi konular her iki meclisin ortak kararıyla yürürlüğe konulmuştur. Anayasa’nın 100. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanı’nın hastalık, yurtdışı görevi veya ölüm gibi nedenlerle görev yapamadığı durumlarda, yerine geçici olarak senato başkanı vekâlet etmiştir.

Kurucu Meclis tarafından 24 Mayıs 1961’de kabul edilen “CS Üyelerinin Seçimi Kanunu”, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanuna göre, CS üyeleri “genel-eşit-gizli oyla ve tek dereceli çoğunluk usulüyle” seçilmiş; ilk seçim milletvekili seçimiyle aynı gün yapılmıştır. Yenileme seçimleri ise 2 yılda bir haziranın ilk pazar günü gerçekleştirilmiştir. CS seçimlerinde zamanla farklı seçim sistemleri uygulanmıştır. 1961 yılından sonraki genel seçimlerde nispi temsil sisteminin değişik uygulamaları söz konusu olmuştur. 1961 yılında barajlı d’Hondt, 1965 yılında millî bakiye, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında barajsız d’Hondt, 1983 yılında çifte barajlı (seçim çevresi ve ülke barajı) d’Hondt, 1987 ve 1991 yıllarında çifte barajlı d’Hondt ve kontenjan uygulaması, 1995 ve 1999, 2002 yıllarında ise ülke barajlı d’Hondt sistemi uygulanmıştır (Özbudun, 1995; Tuncer ve Danacı, 2003; Ünlükaptan, 2003). İncelenen dönemde “Liste Usulü Çoğunluk” (1 kez), “Çevre Barajlı” (1 kez), “Millî Bakiye” (1 kez) ve “Barajsız sistem” (5 kez) yer almıştır. 1961 seçimlerinde her il bir seçim havalisi olarak belirlenmiş, ancak İstanbul, Ankara ile İzmir illeri üçer seçim havalisine ayrılmıştır. Seçimle belirlenecek 150 senatörün illere dağılımı, kanundaki 2 numaralı listede belirlenmiş; bu kapsamda iller A, B ve C gruplarına ayrılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 15.05.1961: 4187).

Bu gruplama kur’a yöntemiyle yapılmış, amaç seçimlerin yenilenme sırasını belirlemek olmuştur. Genel oyla seçilen senatörlerin hangi yenileme seçimlerine tabi tutulacağına dair ad çekme işlemi CS’nin özel birleşiminde başkan tarafından gerçekleştirilmiştir. Birinci yenilemeye giren gruplar ikinci kur’a

dâhil edilmemiştir. İlk kur'a 30 Mart 1964'te yapılmış, buna göre 24 ili kapsayan "C Grubu" üçte bir yenileme bölgesi olarak saptanmıştır. İkinci yenileme kur'ası 30 Mart 1966'da yapılmış ve 21 ili kapsayan B Grubu belirlenmiştir (Tuncer, 2010: 69, 76, 79). A, B ve C grubu illerinin seçim tarihlerine dair bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. CS üye gruplarına göre seçim tarihleri

A Grubu	B Grubu	C Grubu
15 Ekim 1961	15 Ekim 1961	15 Ekim 1961
2 Haziran 1968	5 Haziran 1966	7 Haziran 1964
5 Haziran 1977	12 Ekim 1975	14 Ekim 1973
		14 Ekim 1979

Kaynak: Tuncer, 2010: 79.

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere; C Grubu'ndaki vilayetlerde 4 kez, A ve B gruplarındaki vilayetlerde ise üçer defa seçim gerçekleştirilmiştir. Sadece 1973 yılında C Grubu'ndan seçilen üyeler 6 yıl süreyle görev almışlardır. Diğer seçimlerde görev alan üyeler 6 yıldan daha az ya da daha çok süreyle faaliyette bulunmuşlardır.

24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı CS Üyelerinin Seçimi Kanunu'na göre ilk seçimler 15 Ekim 1961'de gerçekleşmiş; seçimler basit çoğunluk esasına göre gerçekleşmiştir. Adaylar için 40 yaşını doldurmuş olma şartı getirilmiş ve bu durum CS'deki yaş ortalamasını Millet Meclisi'ne göre yükseltmiştir. Senatörlerin %40'ı 50 yaş üstü, %10'u ise 60 yaş üstüdür. Millet Meclisi'nde bu oran %5'tir (Pantül ve Yalçın, 1982: 117, 120).

27 Mayıs 1960 sonrasında oluşturulan 1 Sayılı Geçici Kanun ile MBK geçici yürütme yetkisini üstlenmiştir (Aldıkaçtı, 1963: 48-49). 1961 Anayasası ile kurulan CS, 26 Ekim 1961'de görevine başlamış; 12 Eylül 1980 darbesiyle MGK tarafından feshedilmiştir. Senato, toplamda 18 yıl 10 ay 16 gün görev yapmıştır (Tuncer, 2010: 125). Bu süreçte 608 senatör görev yapmıştır. Bunların 25'i tabi üye, 583'ü ise seçimle belirlenmiştir. 512 üye halk oyuyla seçilerek, 71 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından atanarak göreve başlamışlardır. Tabi üyelerin tamamı erkek iken, seçimle gelen üyeler arasında 10 kadın yer almıştır. Bu kadınların 6'sı illeri, 4'ü Cumhurbaşkanlığı kontenjanını temsil etmektedir.

Senatoya 13 tane partinin yanı sıra bağımsızlar da katılmış; ancak bağımsızlar sadece 8 kişilik temsil hakkı kazanmıştır. Adalet Partisi (AP), 1977-1979 hariç tüm dönemlerde en büyük grubu oluşturmuştur. 512 seçimli senatörden 278'i AP (%54,3), 171'i CHP (%33,4) ve kalan 63'ü diğer partiler ve bağımsızlardır (%12,3). Sekiz seçimde 6 kez AP, 2 kez CHP birinci olmuştur (Tuncer, 2010: 125-127).

CS başkanlığı için 11 seçim yapılmış; 1961'de Suat Hayri Ürgüplü (bağımsız-AP listesi), 1977'de ise CHP'li Sırrı Atalay başkan seçilmiştir. Diğer 9 başkan AP'lidir (Pantül ve Yalçın, 1982: 165). Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık adaylıklarında, siyasal tikanıklıkların aşılmasında CS üyeleri öne çıkmış ve senato bu süreçlerde dengeleyici rol oynamıştır.

Hatay'da Cumhuriyet Senatosu Seçimleri

CS için ilk ve tek genel seçim, milletvekillerinin de belirlendiği 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Bu seçimde, genel oyla belirlenecek 150 senatörün tamamı seçilmiştir. Sonraki yıllarda yapılacak seçimler, sadece üyelerin üçte birinin yenilenmesi amacıyla düzenlenmiştir. Ölüm veya istifa gibi sebeplerle oluşan boşluklar için ara seçim yapılmamış; bu eksiklikler de yenileme seçimlerinde giderilmiştir.

1961 seçimlerine AP, CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve bağımsız adaylar iştirak etmiştir. Yapılan seçim sonucunda, ülke genelinde %36,1 oy oranıyla CHP birinci, %34,5 oy oranıyla AP ikinci parti olmuştur. YTP ve CKMP ise sırasıyla üçüncü ve dördüncü sırada yer almıştır (Tuncer, 2010: 215). AP, 25 ilde; CHP, 18 ilde; YTP, 16 ilde; CKMP ise 8 ilde birinci gelmiştir.

Hatay, CS seçim bölgelerinden C Grubu içerisinde yer almıştır. Bu nedenle Hatay 1961 genel seçimleriyle birlikte, 1964, 1973 ve 1979 yıllarında gerçekleştirilen "üçte bir yenileme seçimleri"ne katılmıştır. 1966, 1968, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan diğer yenileme seçimlerine dâhil olmadığından, bu seçim süreçleri ve sonuçlarına bu çalışmada yer verilmemiştir. Hatay'da 1961 seçimlerinde toplam 151.492 seçmen oy kullanmıştır. Seçime katılım 143.044 kişiyle %81,1 oranında gerçekleşmiştir. Buna

göre oyların 53.318 (%37,2)'ini CHP, 51.677 (%36,1)'sini YTP, 35.531 (%24,8)'ini AP ve 5.469 (%3,8)'unu CKMP almıştır (Tuncer, 2010: 218, 224, 227).

Hatay'ın C Grubu'nda yer alması nedeniyle, her seçim döneminde yalnızca iki senatör CS'ye girebilmiştir. 1961 seçim sonuçlarına göre Hatay'da %37 oy oranıyla CHP birinci, %36 oy oranıyla YTP ikinci, %24 oy oranıyla ise AP üçüncü sırada yer almıştır (Tuncer, 2010: 218, 227). Bu sonuçlara göre Hatay'dan Vehbi Aksoy (CHP'den) ve Sabahattin Adalı (YTP'den) senatör olarak seçilmişlerdir. Vehbi Aksoy 53.318 oy, Sabahattin Adalı ise 51.677 oy almayı başarmıştır (Vehbi Aksoy Tercüme-i Hal Evrakı).

7 Haziran 1964 tarihinde yapılan "Üçte Bir Yenileme Seçimleri", C Grubu'nda yer alan 24 ilde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Çorum ile Eskişehir'deki boşalan iki üyelik için ara seçim düzenlenmiştir. Seçimlere dört siyasi parti ve bağımsız adaylar katılmış; sonuçlar doğrultusunda CS'ye Adalet Partisi (AP), CHP ve bir bağımsız üye girmiştir. Ülke genelinde seçimlere katılım oranı %60,2 olarak kaydedilmiştir. AP %50,3 oy oranı ile birinci parti olurken, CHP %40,8 ile ikinci sırada yer almıştır. YTP ve CKMP ise sırasıyla üçüncü ve dördüncü sırada kalmış ve her iki partinin oy oranı %4'ün altında kalmıştır. Bu sonuçlara göre, senatodaki sandalyelerin %60,8'i AP, %37,3'ü ise CHP tarafından kazanılmıştır (Tuncer, 2010: 249).

Hatay'da 1964 seçimlerine katılım %53,9 oranıyla gerçekleşmiş; toplamda 101.632 seçmen oy kullanmıştır. Bu seçimde Hatay ilinden AP ve CHP birer senatör çıkarmıştır. CS için 1964 yılında gerçekleştirilen seçimlere Hatay'da katılım oranı %53,9 olarak saptanmıştır. İldeki oyların %39,6'sını alan AP birinci, CHP ise %34,7 oy oranıyla ikinci sırada yer almıştır. Bağımsız adaylar ise %25,2 oy oranıyla üçüncü sırayı almıştır. Bu sonuçlara göre Hatay'ı CS'de AP'den Mustafa Deliveli, CHP'den ise Mehmet Enver Bahadırılı temsil etmişlerdir. Diğer taraftan, 1963-1965 döneminde CS Başkanlığı görevi Mehmet Enver Aka tarafından yürütülmüştür. Görevi 2 Aralık 1965 tarihinde sona eren Aka'nın senato üyeliği, 1968'de gerçekleştirilen üçte bir yenileme seçimleriyle son bulmuştur (Tuncer, 2010: 196, 251-254, 260).

14 Ekim 1973 tarihindeki yenileme seçimlerine, C Grubu'nda yer alan 24 il ile Eskişehir, Sivas ve Urfa'dan boşalan üç üyelik için ara seçim düzenlenmiştir. Seçimlerde AP ve CHP dışında Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Demokratik Parti (DP), Türkiye Birlik Partisi (TBP) ve bağımsız adaylar da yarışmıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), 1969'da isim değişikliğine giderek Milliyetçi Halk Partisi (MHP) adını almıştır. Seçim sonuçlarına göre ülke genelinde CHP %33,6 oy oranıyla birinci, AP ise %31,0 ile ikinci sırada yer almıştır. MSP ve DP ise üçüncü ve dördüncü sıraları almıştır (Tuncer, 2010: 305-306). 1973 seçimlerinde 156.446 kişinin oy kullandığı Hatay'da seçime katılım oranı %62,2 olmuştur. Geçerli oy sayısı 148.032'dir. Seçim sonucuna göre CHP, %38,0 oy oranıyla birinci; AP, %26,2 oy oranıyla ikinci; DP ise %16,0 oy oranıyla üçüncü sırada yer almıştır. CGP, MSP ve MHP'nin oy oranları %6 civarındadır. Bu seçim sonucunda Hatay'ı CS'de AP'den Mustafa Deliveli ve CHP'den Kemal Kılıçoğlu temsil etmiştir. Ayrıca 1970-1977 yılları arasında CS Başkanlığı görevini Mehmet Tekin Arıburun yürütmüştür (Tuncer, 2010: 198, 307-316).

14 Ekim 1979 tarihinde yapılan seçimler, C Grubu'na dâhil 24 ilde gerçekleştirilmiş; ayrıca Manisa'da boşalan bir senatörlük için de ara seçim düzenlenmiştir. 1973 senato seçimlerine katılan partilere ek olarak bu seçimlere Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye İşçi Partisi (TİP 2) ve Sosyalist Devrim Partisi (SDP) de katılmıştır. Önceki seçimlere katılmış olan DP, 1979 seçimlerinde yer almamış ve 1980 yılında da kapatılmıştır. Seçim sonucunda CS'ye 4 siyasi parti girebilmiştir. Ülke genelinde birinci sırayı %46,8 oy oranıyla AP, ikinci sırayı ise %29,1 oy oranıyla CHP almıştır. MSP ve MHP ise üçüncü ve dördüncü sıralarda yer alırlarken, diğer siyasi oluşumların oy oranları %5'in altında kalmıştır (Tuncer, 2010: 359-360). Hatay'da 1979 seçimlerine katılım oranı %73,9 olarak gerçekleşmiş ve 221.457 seçmen oy kullanmıştır. Geçerli oy sayısı 216.648'dir. Tablo 5'te 1979 seçimlerinde Hatay'daki siyasi partilerin oy dağılımları gösterilmiştir:

Tablo 2. 1979 seçimlerine göre siyasi partilerin Hatay'daki oy sayıları

Geçerli Oy Sayısı	AP	CHP	CGP	MHP	MSP	SDP	TBP	TİP 2	TSİP	Bağımsız
216,648	83,822	89,914	1,564	22,692	11,638	916	801	1.194	3.310	1.392

Kaynak: Tuncer, 2010: 361, 363-366.

Tablo 2'ye göre Hatay'da seçim sonuçlarında birinci sırayı %41,5 oy oranıyla CHP alırken, AP %38,7 ile ikinci sırada yer almıştır. MHP %10,2 oy oranıyla üçüncü sırada bulunmuştur. Diğer siyasi partiler aldıkları oy oranlarıyla %5'in altında kalmışlardır. Bu seçimlerde CS üyeliğine AP'den Mustafa Deliveli ve CHP'den Mehmet Sönmez seçilmişlerdir (Tuncer, 2010: 371).

Hatay Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Siyasi Faaliyetleri

CS sadece Millet Meclisi'nden gelen kanun teklif ve tasarılarını görüşerek yasama görevini yerine getirmekle kalmamış; aynı zamanda hükümetin faaliyetlerini denetlemeye yönelik çalışmalar da yürütmüştür. Senatonun faaliyette bulunduğu süre boyunca toplam 1956 kanun tasarısı ve 511 kanun teklifi görüşülmüştür. Bu süreçte, Hatay'ı temsil eden CS üyeleri de yasama ve denetleme faaliyetlerine çeşitli katkılarda bulunmuşlardır. Hatay senatörleri tarafından verilen önergeler ve sunulan teklifler senato gündemine alınmış; bu tekliflerden biri kanunlaşmıştır. Ayrıca, senatoya sundukları yazılı sorular değerlendirilmiş ve senato kürsüsünde gerçekleştirdikleri söylev ve demeçlerle dönem siyasetinde etkili olmuşlardır.

Sabahattin Adalı'nın Siyasi Faaliyetleri

Sabahattin Adalı, 1920 yılında Antakya'da dünyaya gelmiştir. Babası Rasim Bey, annesi Sabriye Hanım'dır. İlkokul ve ortaokul öğrenimini Beyrut Koleji'nde, liseyi ise 1941 yılında Antakya Erkek Lisesi'nde tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1948 yılında bitiren Adalı, 1950-1954 yıllarında Paris Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde "Devlet Umumi Hukukunda Mütecaviz Mefhumu" başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Türkiye'ye döndükten sonra Hatay Barosu'nda avukatlık yapmaya başlamıştır. 15 Ekim 1961 seçimlerinde Yeni Türkiye Partisi'nden (YTP) aday olarak CS'ye Hatay senatörü seçilmiştir. 24 Şubat 1964'te partisinden ayrılarak AP'ye katılmıştır. Senato'da Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonlarında kâtiplik görevlerinde bulunmuş ve Avrupa Konseyi İstisari Meclisi Türk Grubu Üyeliği'ne seçilmiştir (Çoker, 1998: 251).

10 Ekim 1965 seçimlerinde AP'den aday olan Adalı, TBMM II. (XIII.) Dönem milletvekili olarak seçilmiştir. 1969 yılında parlamentodan ayrılrsa da IV. ve V. dönemlerde yeniden seçilerek, parlamenterlikte 12 Eylül 1980'e kadar görevini ifa etmiştir. Sabahattin Adalı, 24 Mart 2008 tarihinde vefat etmiştir (Sabahattin Adalı Tercüme-i Hal Kâğıdı; Çoker, 1998: 252).

1961 genel seçimlerinde YTP adayı olarak Hatay'dan senatör seçilen Adalı, seçim sonuçlarında yapılan bir düzeltme sonucu 6.215 oy alarak CHP adayı Hulusi Cerrahoğlu'nu geride bırakmıştır (Atayolu, 18.10.1961). Senatörlük görevine başlar başlamaz Dışişleri Bakanlığı'nın 1963 yılı bütçe kanun tasarısı üzerine yaptığı konuşmada, dış politikanın iç politikadan ayrıştırılarak milli bir çizgiye oturtulması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin NATO çerçevesinde aldığı yardımların kapsamını örneklerle açıklamış ve özellikle Atina'da gerçekleşen toplantıda Türkiye'ye önerilen yardım miktarının (250 milyon dolar) beklentilerin (280 milyon dolar) altında kalmasından doğan endişeleri dile getirmiştir. Yardımın içeriği, zamanı ve tedarik şekline ilişkin meclisten açıklık ve hız talep etmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 2, C. 9, B. 37: 68).

Oslo'da düzenlenen "Avrupa Devletleri Parlâmentoları Siyasi Münasebetleri Tanzim Komisyonu" toplantısında, Türkiye'deki 21 Mayıs 1963 olaylarına dair çeşitli yorumlara karşılık Adalı, bu hadisenin 27 Mayıs 1960 hareketi gibi antidemokratik rejime karşı ordunun müdahalesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 2, C. 11, B. 71: 386). Sabahattin Adalı'nın CS'deki faaliyetleri arasında bu konuşmalar dışında herhangi bir kanun teklifine, sözlü-yazılı soru ya da önergesine rastlanmamıştır.

Abdullah Vehbi Aksoy'un Siyasi Faaliyetleri

Abdullah Vehbi Aksoy, 1908 yılında Şanlıurfa'da dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri Şeyh Müslim Efendi ve Hatice Hanım'dır. 1932 yılında lise öğrenimini, 1937 yılında ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni tamamlamıştır. Aynı yıl askerlik görevine başlamış, Yedek Subay Okulu'ndan 1 Mayıs 1938'de mezun olan Aksoy, 1938'de teğmen rütbesiyle terhis edilmiştir. 1939'da Alanya Sorgu Hâkimliği'ne atanarak yargı kariyerine adım atmıştır. 1942'de Kırıkhan Hâkim Yardımcılığı, 1943'te Kırıkhan Hâkimliği, 1950'de ise Siverek Hukuk Hâkimliği görevlerinde bulunmuştur. Aynı yıl hâkimlik

mesleğinden istifa ederek Antakya'da serbest avukatlık yapmaya başlamıştır (Vehbi Aksoy Tercüme-i Hal Kâğıdı).

1961 CS genel seçimlerinde Hatay'da CHP'den aday olan Aksoy, senatör olarak seçilmiştir. Senatoda Sanayi ve Tarım Komisyonu'nda görev almış; 1964'teki üçte bir yenileme seçimleri ile senatodaki görev süresi sona ermiştir. Görevinden ayrıldıktan sonra Antakya'ya dönerek çiftçilikle meşgul olmuş; 10 Kasım 1989'da vefat ederek Antakya'da toprağa verilmiştir (Çoker, 1998: 254).

Yerel basında çıkan haberlere göre Aksoy, 1961 seçimlerinde CHP adına senatoya giren adaylar arasında 11.753 oy ile en yüksek ikinci oyu almıştır (Atayolu, 17.10.1961). 21 Nisan 1962 tarihli meclis oturumunda, Aksoy'a 24 Nisan 1962'den itibaren 15 gün izin verilmesi talebi Genel Kurul'a sunulmuş ve bu talep Başkanlık Divanı tarafından oy çokluğuyla kabul edilmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 1, C. 3, B. 55: 517). Bunun dışında, meclis faaliyetleri kapsamında herhangi bir konuşma, önerge ya da kanun teklifiyle kayda geçen bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Mehmet Enver Bahadırılı'nın Siyasi Faaliyetleri

Mehmet Enver Bahadırılı, 1920 yılında Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde doğmuştur. Ebeveynleri Mustafa Bey ve Zeynep Hanım'dır. Bahadırılı 1940'ta Adana Erkek Lisesi'nden mezun olmuş, 1944 yılında ise Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirerek Antalya Hâkim adaylığına başlamıştır. Antalya ve İstanbul adliyelerinde stajyer hâkim olarak görev yaptıktan sonra sırasıyla Varto Hâkim Yardımcılığı (1947), Dörtöyl Cumhuriyet Savcılığı (1949), Söğüt (1950) ve Ayaş Hâkimliği'ne (1952) atanmıştır. 1955 yılında hâkimlikten istifa ederek Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'nde müşavir avukatlık yapmaya başlamıştır (Mehmet Enver Bahadırılı Tercüme-i Hal Kâğıdı).

1964 yılında yapılan yenileme seçimlerinde CHP'den aday olan Bahadırılı, 35.039 oy alarak Hatay senatörü seçilmiştir. Senatodaki görevi süresince hem bireysel hem de partisinin ve bölgesinin görüşlerini temsil etmiş; iki yazılı soru, bir önerge ve iki demeç ile aktif katılım göstermiştir. CS'nin dördüncü yasama yılında Ticaret Bakanlığı'nın 1965 yılı bütçesi görüşülürken söz alan Bahadırılı, bakanlığın temel görevlerini yeterince yerine getirmediğini belirtmiş, bu sorumluluğun sadece Ticaret Bakanlığı'na ait olmadığını; Tarım, Enerji, Sanayi, Gümrük, Tekel ve Maliye Bakanlıklarının iş birliğiyle yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 4, C. 27, B. 80: 377).

Bahadırılı, Gelir Vergisi Kanunu'nun 5. ve 6. maddelerinin değiştirilmesini öngören teklif görüşmelerinde, vergi sistemindeki adaletsizlikten şikayetçi olmuş ve tasarının geri çekilmesini talep etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, CS, D. 5, C. 31, B. 30: 622). Ayrıca 4841 sayılı Çalışma Bakanlığı'nın görevlerine ilişkin kanunun tartışıldığı VI. Yasama Yılı'nda, kanunun hukuki açıdan yetersiz olduğunu belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, CS, D. 6, C. 39, B. 44: 416-420).

1967'de CHP'den istifa ederek Güven Partisi (GP)'ne katılan Bahadırılı, 1966, 1967, 1971 yıllarında Başkanlık Divanı'nda kâtiplik yapmıştır. 1966'da Berlin Senatosu'nun davetiyle Almanya'yı ziyaret etmiş; 1968-1970 yıllarında Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Üyeliği görevini yürütmüştür (Çoker, 1998: 573-574).

1969 yılında Gümrük ve Tekel Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde, gümrük personelinin yabancı dil eksikliğine dikkat çekerek, derhal dil kurslarının açılmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 8, C. 51, B. 32: 610-613). 1971 yılında ise sıkıyönetim yasasının toplumsal yapıya uygun olarak değiştirilmesini savunmuştur (Tutanak Dergisi, CS, D. 10, C. 65, B. 68: 126-127).

Ankara Cezaevi'ndeki 1966 ayaklanması üzerine yapılan af kanunu tartışmalarında, olayın ciddiyetine işaret ederek af yasasının kapsayıcılığını eleştirmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 1, C. 31, B. 37: 786-788). Cebeci Stadyumu inşaatına ilişkin yazılı sorusunda ise iflas eden yüklenici nedeniyle tamamlanamayan inşaatı gündeme getirmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 5, C. 36, B. 84: 195-196). Asbest Boru Fabrikası'nın maliyetine ve ruhsat durumuna ilişkin sorularında ise yapının maliyetinin 10 milyon TL'yi bulacağı belirtilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, CS, D. 5, C. 36, B. 86: 267-268).

TRT yasasındaki değişiklik görüşmelerinde, yayınların tarafsızlık ilkesi doğrultusunda çalışması gerekliliğini vurgulamış ve yayın ağının sınır bölgelerine ulaşmasını olumlu karşılamıştır (Tutanak Dergisi, CS, D. 11, C. 3, B. 36: 547-548).

Bahadırılı'nın mecliste söz aldığı diğer konular genellikle yıllık devlet bütçeleriyle ilgilidir. Ancak meclise sunduğu veya yasalaşan herhangi bir kanun teklifine rastlanmamıştır. 1973 yılındaki yenileme seçimiyle senato görevi sona ermiş ve sonrasında tarımla uğraşmıştır. Bahadırılı, 17 Mart 1994 tarihinde Ankara'da vefat ederek Karşıyaka Mezarlığı'na defnedilmiştir (Çoker, 1998: 573-574).

Mustafa Deliveli'nin Siyasi Faaliyetleri

Mustafa Deliveli, 1919 yılında İskenderun'da doğmuştur. Babası Bestami Bey, annesi ise Döne Hanım'dır. 1940'ta Adana Erkek Lisesi'ni bitiren Deliveli, Ankara Asliye Hukuk Mahkemelerinde yaklaşık 9 ay görev yapmıştır. 30 Temmuz 1941'de Ticaret Bakanlığı'nın "Zat İşleri ve Levazım Müdürlüğü"nde memur olarak çalışmaya başlamıştır. 1944 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Ankara'da stajını tamamladıktan sonra avukatlığa başlayan Deliveli, 1952'de Yedek Subay Okulu'na katılmış ve aynı yıl Yedek Levazım Asteğmeni olarak mezun olmuştur. 1953'te Teğmen rütbesine yükselmiş, terhisinin ardından Ankara'da avukatlık mesleğine dönmüştür (Çoker, 1998: 575-576).

7 Haziran 1964'te yapılan "üçte bir yenileme seçimleri"nde AP listesinden Hatay CS üyeliğine seçilen Deliveli, 14 Ekim 1973 ve 14 Ekim 1979 tarihlerinde yapılan yenileme seçimlerinde de tekrar üstlendiği görevini 1980 yılına kadar sürdürmüştür (Mustafa Deliveli Tercüme-i Hal Kâğıdı). Senatoda ağırlıklı olarak Anayasa ve Adalet komisyonlarında görev alan Deliveli, bu süre zarfında 8 tane sözlü, 1 tane yazılı soru önergesi, 1 kanun teklifinde bulunmuş ve toplam 42 kez genel kurulda söz almıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi neticesinde senato feshedilmiş ve Deliveli'nin görevi sona ermiştir. Sonrasında avukatlık ve turizm işletmeciliğiyle iştigal etmiş, 28 Haziran 2001'de Marmaris'te kalp yetmezliği nedeniyle vefat etmiştir (Türkiye, 01.07.2001).

Senatörlük süresince Deliveli, Af Kanunu hakkında sunduğu ve kabul edilen kanun teklifiyle dikkat çekmiştir. İlk söz aldığı konu, 4. Yasama yılında seçim yasalarında bazı değişiklikleri içeren kanun tasarısı üzerine olmuştur. Bu konuşmasında, il ve ilçelerde teşkilatı bulunmayan partilere seçime girme imtiyazı tanınmasının adil olmadığını, bu nedenle yalnızca her bölgede örgütlü partilerin seçimlere katılmasına izin verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca seçim kanununda yer alan "15 ilde 15 seçim çevresinde il ve ilçe teşkilatı" şartı yerine, tüm Türkiye'de seçim yapılmasını önermiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 4, C. 25, B. 40: 135).

V. Yasama döneminde yaptığı bir diğer açıklamada, önceki hükümet döneminde yapılan memur atamalarına itiraz edilmediğini, buna karşın yeni iktidarın eleştirilmesinin yersiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca AP ve CHP arasında süregelen çekişmelerin son bulması ve sağduyulu bir ortamın oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Kendi pozisyonunu "Ben milletin verdiği reyyle geldim. Ben ihtilâl yaptıktan sonra arkadaşlar, ihtilâli demokrasiye devrederken bir de maaşımın üzerine ikinci bir maaş daha ekleyip kayd-ı hayat şartıyla almaya gelmedim!" sözleriyle ifade ederek yapılan eleştirilere yanıt vermiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 5, C. 31, B. 37: 790-792).

Deliveli'nin basınla ilgili eleştirilerinde, Akşam gazetesinin "Taş" sütununda yer alan yazıların aşırı sol propaganda içerdiğini belirtmiştir. Özellikle, bazı haberlerde mebus ve senatörlerin darbe korkusuyla evlerinde kalmadığına dair iddialara karşı çıkarak, hiçbir milletvekilinin ya da senatörün böyle bir davranışta bulunmadığını vurgulamıştır (Tutanak Dergisi, CS, D. 6, C. 38, B. 23: 96).

21 Nisan 1965 tarihinde silahlı kuvvetler mensuplarının terfilerine ilişkin sözlü soru önergesi sunmuş ancak, Orgeneral Cevdet Sunay'ın ilgili kararla ilgili gönderdiği mektup nedeniyle önergesini geri çekmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 4, C. 26, B. 72: 783). Ayrıca, 23 Mart 1966'da "yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında" Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunun gündeme alınarak kabul edilmesini talep etmiş ve bu teklif, görüşmeler sonunda aynen kabul görmüştür (Tutanak Dergisi, CS, D. 5, C. 35, B. 64: 587-588; B. 65: 606-609).

Hatay'a ilişkin meseleleri meclis gündemine taşıyan Deliveli, 26 Haziran 1967 tarihinde yaptığı konuşmada, Suriye'nin yabancı ziyaretçilere dağıttığı haritalarda Hatay'ı kendi hudutları içerisinde göstermesini sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu bağlamda, ulusal onur ve toprak bütünlüğüne vurgu yaparak, "-Uslanmayanın hakkı kötektir. Memleketin toprağına göz dikme, gözünü çıkarırlar." diyerek tepkisini dile getirmiştir (Tutanak Dergisi, CS, D. 6, C. 42, B. 79: 89-90).

Benzer bir savunmayı, Essevra gazetesinin Hatay'ı Suriye toprağı olarak gösterdiği bir haber üzerine de yinelemiş ve "Toprağımızda gözü olanın gözüne batacak kuvvetimiz vardır" ifadelerini kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, CS. D. 9, C. 54, B. 12: 473-474). Diğer bir konuşmasında ise Atatürk'e yönelik herhangi bir hakaretin kabul edilemez olduğunu ve bu tür ifadelerde bulunanları lanetlediğini bildirmiştir (Tutanak Dergisi, D. 5, C. 35, B. 73: 767).

28 Haziran 1967'de, "Bazı Suç ve Cezaların Affına Dair Kanun"un 4. maddesinde değişiklik yapılmasını öngören bir kanun teklifinde bulunmuştur (Tutanak Dergisi, MM. D. 2, C. 19, B. 127: 464). Bu teklif, diğer bazı milletvekillerinin sunduğu benzer içerikteki teklifler ile birleştirilmiş ve birlikte müzakere edilmiştir (Tutanak Dergisi, MM. D. 2, T. 3: 466). Adalet Komisyonu'nca Hükümet tasarısının tüm maddeleri kabul edilmiştir. Kanunun 4. maddesi gereği 20-21 Mayıs 1963 tarihinde cereyan eden olaylardan dolayı müebbet ceza alanların cürümleri 20 yıl ağır hapis cezasına çevrilmiş; CS ise bu süreyi 15 yıla indirmiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 5, C. 36, B. 91: 93, 388, 434, 437, 482; MM. D. 2, T. 1: 79; Resmî Gazete, 28 Aralık 1967).

Deliveli ayrıca, 6831 sayılı Orman Kanunu'na bir madde eklenmesini teklif etmiştir. Bu teklifte, ormandan izinsiz odun temin eden köylülerin yüksek yargı masraflarıyla karşı karşıya kalmasının haksızlık olduğunu, cezanın hafifletilerek 250 liralık maktu ücretin en azından yarıya düşürülmesini önermiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 7, C. 47, B. 59: 331). 19 Temmuz 1977 tarihinde kabul edilen düzenleme ile orman suçlarında açılan davalarda idare lehine tahakkuk edecek vekalet ücreti, ilgili mahkemenin asgari ücret tarifesinin onda biri olarak belirlenmiştir (Resmî Gazete, 25 Temmuz 1971).

Deliveli'nin Hatay'daki akaryakıt sıkıntısını dile getirdiği 5 Haziran 1979 tarihli oturumda ise, Enerji Bakanlığı'ndan ve Başbakan'dan acil çözüm talep etmiş; "Bu milletin zirai mahsulleri ne olacak?" sözleriyle yaşanan sıkıntının tarım üreticileri üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 18, C. 43, B. 72: 794).

Kemal Kılıçoğlu'nun Siyasi Faaliyetleri

Kemal Kılıçoğlu, 1926 yılında Hatay'ın Kırıkhan ilçesine bağlı Karamankaşı köyünde dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri Mahmut Efendi ve Naciye Hanım'dır. Kılıçoğlu 1946 yılında Adana Lisesi'nden mezun olmuştur. Şubat 1952'de İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Dış Ticaret ve Konsolosluk Şubesi'ni bitirmiştir. Ardından yedek subay okulunda askerlik hizmetini yerine getirmiştir. Altı ay eğitim ve on iki ay kıta hizmeti süreci sonunda asteğmenlik ve teğmenlik yaparak 1953 yılında terhis edilmiştir. 1954 yılında Seyhan Çalışma Müdürlüğü'nde iş müfettiş yardımcısı adayı olarak kamu görevine başlamış, 1956 yılında bu görevinden ayrılarak Çukurova Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nde çalışmaya başlamıştır. Ardından İskenderun'da muhasebe memuru olarak görev yapan Kılıçoğlu, bu görevinden 1958'de ayrılmış ve 1960 yılında Gaziantep Bölge Çalışma Müdürlüğü'nde iş müfettişi yardımcılığına aday olarak atanarak daha sonra asil müfettiş olmuştur (Kemal Kılıçoğlu Tercüme-i Hal Kâğıdı).

14 Ekim 1973 tarihindeki "Üçte Bir Yenileme Seçimleri"nde CHP'den aday gösterilen Kılıçoğlu, Hatay senatörü olarak seçilmiştir. Bu görevle birlikte çalışma hayatından ayrılarak 22 Ekim 1973 tarihinde senatodaki görevine başlamıştır. Senato döneminde Tarım, Orman ve Köy İşleri Komisyonu'nda üye olarak görev yapmış, genel kurulda toplam altı kez söz alarak konuşma yapmıştır (Çoker, 1999: 311-312).

Kılıçoğlu'nun ilk meclis konuşması, 1974 yılı bütçe kanun tasarısı görüşmeleri sırasında gerçekleşmiştir. Bu konuşmada, Çalışma Bakanlığı'nın bağlı kuruluşlarına, iş müfettişlerinin sayısına, yurt dışında çalışan işçilerin haklarına, SSK'nın hizmetlerine ve BAĞ-KUR'un örgütlenme yapısına değinmiş; çalışma hayatında sosyal hizmetlerin yaygınlaşmasının önemine vurgu yapmıştır (Tutanak Dergisi, CS, D. 13, C. 16, B. 58: 174-79).

Devam eden yıllarda da bütçe tasarısı görüşmelerinde çalışma hayatının sorunlarını dile getiren Kılıçoğlu, özellikle iş kanunlarının yetersizliğine, çocuk işçiliğine ve tarım sektöründe çalışanların sosyal güvenceden mahrum bırakıldığına dikkat çekmiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 14, C. 20, B. 32: 208-211).

1975 yılında İskenderun Demir-Çelik Fabrikası işçileriyle ilgili olarak mecliste yaptığı gündem dışı konuşmasında, söz konusu tesisteki çalışanların siyasi görüşlerine göre işe alınıp alınmamlarına ilişkin

iddiaları gündeme getirmiş, devlet dairelerinde siyasi tarafgirliğe göre işlem yapılmasını eleştirmiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 14, C. 22, B. 63: 312-313). Aynı yıl İş Kanunu ve Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik öngören tasarıların görüşmeleri sırasında ise işçilerin kıdem tazminatı haklarının güvence altına alınmasını savunmuş, mevcut kanun maddenin çalışan lehine olmadığını ifade etmiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 14, C. 23, B. 73: 126-129).

1976 yılında, çalışma hayatındaki yapısal sorunlara yeniden dikkat çeken Kılıçoğlu, gelir dağılımındaki adaletsizlik, asgari ücretin yetersizliği ve iş kanunlarının kapsam eksikliklerine vurgu yapmıştır (Tutanak Dergisi, CS. D. 15, C. 26, B. 36: 207-211). 1977 yılında ise, Emekli Sandığı Kanunu'na eklenmesi teklif edilen fıkra üzerine görüş belirtmiş ve tasarının adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı olduğunu savunmuştur. Kılıçoğlu, sağlık hizmetlerinde çalışan tüm personelin kapsama dahil edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu nedenlerle tasarıya karşı oy kullanmıştır (Tutanak Dergisi, CS. D. 16, C. 29, B. 25: 585-586).

Kemal Kılıçoğlu'nun parlamento çalışmaları sürecinde herhangi bir yazılı ya da sözlü soru önergesine ya da doğrudan sunduğu bir kanun teklifine rastlanmamaktadır. Ancak meclis bütçe görüşmelerinde çalışma hayatı ve sosyal adalet temelli konuları gündeme taşıyarak etkin bir performans göstermiştir.

Mehmet Sönmez'in Siyasi Faaliyetleri

Mehmet Sönmez, 3 Mart 1939 tarihinde Yayladağı'nın Hisarcık köyünde dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri Kâmil Bey ve Meryem Hanım'dır. 1959 yılında Adana Düziçi İlk Öğretmen Okulu'nu bitiren Sönmez, aynı yıl Yayladağı Olgunlar Köyü'nde stajyer başöğretmen olarak göreve başlamış; ancak kısa süre sonra Bursa Eğitim Enstitüsü'nde öğrenim görmek üzere bu görevden ayrılmıştır. 1961'de mezun olduktan sonra Bursa Erkek Lisesi Edebiyat Bölümü'nde stajyer öğretmenlik yapmış, 1961'in aralık ayında Hatay Hassa Ortaokulu'na tayin edilerek 30 Haziran 1962'de asaleten öğretmenliğe atanmıştır.

1962 yılında askerlik hizmetine başlayan Sönmez, 1963 yılında asteğmen rütbesiyle mezun olmuş ve 1964 yılında terhis edilerek Antalya Finike Ortaokulu'na Edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. Sırasıyla 1966'da Gaziantep'e bağlı Fevzipaşa ortaokulunda, 1967'de Hatay Yayladağı ortaokulunda ve 1973'te de Şanlıurfa Siverek Lisesi'nde öğretmen ve müdür olarak görev yapmıştır.

14 Ekim 1973 genel seçimlerinde CHP'den Hatay Milletvekili olarak seçilen Sönmez, 5 Haziran 1977'de milletvekilliği görevinden ayrılmış, 7 Temmuz 1977'de Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na müşavir olarak atanmıştır. 14 Ekim 1979'da yapılan CS üçte bir yenileme seçimlerinde tekrar Hatay'dan CHP senatörü olarak seçilmiştir. Ancak 12 Eylül 1980 darbesiyle görevi sona ermiştir. 1981 yılında tekrar Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müşavirliği'ne atanmış, aynı yıl istifa ederek ayrılmıştır. 1992'ye kadar ithalat-ihracat alanında çalışmış ve TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü uzman raportörü iken 1985 yılında emekliye ayrılmıştır.

Mehmet Sönmez, Hatay CS üyeleri arasında hem senatörlük hem de milletvekilliği yapmış tek isimdir. Millet Meclisi'ndeki 4. yasama döneminde çeşitli konularda söz alarak etkinlik göstermiştir. Bunlar arasında öğretmen tayinleri, Türk-Amerikan ilişkileri, İskenderun Demir-Çelik tesislerindeki çalışma koşulları ve öğretmenlere yönelik baskılar yer almaktadır (Tutanak Dergisi, MM. D. 4, C. 1, B. 33: 292-293; C. 7, B. 24: 490-491; C. 12, B. 86: 517-518; C. 23, B. 36: 238-239). Ayrıca 1975, 1976 ve 1977 yıllarında Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı bütçeleri hakkındaki görüşmelerde CHP adına söz almıştır (Tutanak Dergisi, MM. D. 4, C. 9, B. 41: 111-113; C. 17, B. 66: 80; C. 24, B. 48: 339-340; B. 50: 510).

TBMM Birleşik Toplantıları kapsamında 16. ve 17. yasama yıllarında dört ayrı soruşturma önergesi vermiştir. Bu önergeler sırasıyla ilaç ve konut krizlerinde görevini kötüye kullanan bakanlara, Hatay'daki Hazine arazilerinin kiralanmasında usulsüzlük iddialarına ve benzeri konulara ilişkin (Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı, D. 16, C. 16, B. 3: 90; B. 5: 153; B. 7: 220; D. 17, C. 17, B. 5: 45-46).

XIX. Yasama yılında Sönmez, ABD'nin olası İran müdahalesine karşı Türkiye'nin tutumunu sorgulayan bir soru önergesi sunmuş, Dışişleri Bakanı Hayrettin Dikmen bu konuda ayrıntılı bir yanıt vermiştir (Tutanak Dergisi, CS. D. 19, C. 44, B. 12: 250; C. 47, B. 49: 43-44). İçişleri Bakanı'na Kocaeli

Valisi İbrahim Ural'ın görevden alınma gerekçelerini soran Sönmez'e verilen cevap ise tatmin edici olmamıştır (Tutanak Dergisi, CS, D. 19, C. 44, B. 20: 490-491).

Sönmez ayrıca, demir-çelik sektörüyle ilgili olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu raporları üzerine yaptığı konuşmada, söz konusu alanda kamu yönetimi ve siyasi iktidarın halk yararını gözetererek karar alması gerektiğini vurgulamıştır (Tutanak Dergisi, CS, D. 19, C. 46, B. 46: 676-679). CS çalışmaları süresince Sönmez tarafından meclise sunulmuş bir kanun teklifine rastlanmamıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Hatay, tarihsel süreç içerisinde farklı inanç grupları ve etnik toplulukları bünyesinde barındırmış, İskenderun Limanı aracılığıyla dünya ile bağlantı kuran stratejik bir bölge olmuştur. 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılan Hatay, konumu nedeniyle Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Millî Mücadele ve sonrasında süreçte İskenderun bölgesi, Türk idarecileri tarafından yakından takip edilen öncelikli konulardan biri olmuştur. Hatay, 1921 yılındaki Ankara Antlaşması ile Misak-ı Millî sınırlarının dışında kalmış gibi gözükse de Hatay halkı Türkiye ile olan bağlarını koparmamıştır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği barışçıl diplomasi belirleyici rol oynamıştır. Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalarda Hatay'ın Türk yurdu olduğu fikrini dile getirmiştir.

Mustafa Kemal'in diplomatik girişimleri sonucunda yaşanan gerilimlere rağmen 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti bağımsızlığını ilan etmiş, başkanlığına Tayfur Sökmen getirilmiş, bayrak ve devlet ismi gibi kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Halkevleri ve CHP şubeleri aracılığıyla halk nezdinde teşkilatlanma sağlanmıştır. Böylece 29 Haziran 1939'da halkın oylarıyla Hatay Türkiye'ye ilhak olmuştur. Bu süreçte Hatay halkı, Türkiye'yi anavatan olarak benimsediklerini ortaya koymuştur.

1945 yılında Türkiye'de çok partili siyasi sisteme geçilmesiyle birlikte Hatay uzun yıllar CHP'ye destek vermeye devam etmiştir. Ancak 1950'li yılların sonlarına doğru Demokrat Parti'nin otoriterleşen politikaları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs 1960 tarihinde müdahalede bulunmasına neden olmuştur. Ardından kurulan Kurucu Meclis aracılığıyla yeni bir anayasa hazırlanmış ve 1961 Anayasası'yla çift meclisli sistem yürürlüğe girmiştir. Bu yeni yapıda TBMM, "Millet Meclisi" ve "Cumhuriyet Senatosu" olmak üzere iki kanattan meydana gelmiştir.

CS'de 1961-1980 yılları arasında Hatay; Sabahattin Adalı, Abdullah Vehbi Aksoy, Enver Bahadır, Mustafa Deliveli, Kemal Kılıçoğlu ve Mehmet Sönmez'den oluşan 6 farklı senatör tarafından temsil edilmiştir. Hatay senatörlerinin tamamı genel oyla halk tarafından seçilmiştir. Hatay, C grubu illeri kapsamında 1961, 1963, 1973 ve 1979 yıllarında yapılan seçimlere katılmıştır. 1961 seçimlerinde CHP 53.318 oy ile birinci, AP ise 35.531 oy ile ikinci sırada yer almış; Hatay'ı CHP'den Adalı, AP'den Aksoy temsil etmiştir. 1964 yenileme seçimlerinde AP 39.345, CHP 35.039 oy almış ve Hatay'ı AP'den Deliveli, CHP'den Bahadır temsil etmiştir. 1973 seçimlerinde CHP 56.304 oy alarak yine önde çıkmış, Hatay senatörleri CHP'den Kılıçoğlu ve AP'den Deliveli olmuştur. 1979'daki son seçimde CHP 89.914, AP 83.822 oy almıştır; bu kez Hatay'ı CHP'den Sönmez, AP'den yine Deliveli temsil etmiştir.

Sabahattin Adalı ve Enver Bahadır genel siyasi meseleler üzerinde durmuş; yerel konuları meclis gündemine fazla taşımamışlardır. Adalı, özellikle dış politika ve Avrupa devletlerinin Türkiye'deki siyasi gelişmelere tepkileri konularında söz almıştır. Bahadır ise aktif bir üye olarak otuz bir kez konuşmuş, iki soru önergesi vermiştir. 1967'de CHP'den istifa ederek GP'ye katılmış ve "Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Türk Grubu" üyeliği görevini yürütmüştür. Bahadır'ın senatodaki faaliyetleri çoğunlukla ekonomi, iç güvenlik ve dış politika konularına odaklanmıştır.

Vehbi Aksoy, 1961 genel seçimleriyle senatoya girmiştir ancak mecliste aktif bir rol üstlenmemiş, yalnızca 15 gün izin istemesiyle gündeme gelmiştir. Meclis faaliyetleri açısından sessiz bir dönem geçirmiştir.

Mustafa Deliveli, üç farklı dönemde üst üste senatör seçilerek Hatay'ı en uzun süre temsil eden isim olmuştur. Meclis faaliyetlerinde oldukça aktif bir rol üstlenmiş; 54 kez sözlü konuşma yapmış, 2 soru önergesi ve 1 kanun teklifi sunmuştur. Özellikle Af Kanunu kapsamındaki düzenlemeye sunduğu teklifin kabul edilmesi, Deliveli'nin yasama faaliyetleri açısından önemli bir katkısı olmuştur. Ayrıca, Orman Kanunu'ndaki cezai yaptırımların azaltılmasına yönelik teklifiyle kırsal kesimin lehine bir

düzenlemenin kabul edilmesine öncülük etmiştir. Deliveli, Hatay'a özgü meseleleri sıkça gündeme taşımasıyla öne çıkmıştır.

Kemal Kılıçoğlu'nun senato üyeliği süresince en fazla ilgilendiği konu, Çalışma Bakanlığı'nın bütçe tasarıları olmuştur. Türkiye'nin ekonomik tarihiyle ilgili değerlendirmeleriyle dikkat çeken Kılıçoğlu, özellikle çalışma koşulları, sosyal güvenlik eksiklikleri ve iş sağlığı gibi alanlarda kapsamlı konuşmalar yapmıştır.

Mehmet Sönmez hem Millet Meclisi'nde hem de CS'de görev yapmış nadir üyelerden biridir. Milletvekilliği döneminde 30 yazılı soru önergesi ve 11 konuşması bulunan Sönmez, öğretmenlik mesleğinden gelen birikimiyle özellikle eğitim alanına yoğunlaşmıştır. Senatörlük döneminde ise 3 yazılı soru önergesi ve 2 konuşmayla faaliyet göstermiştir. İSDEMİR işçilerine yönelik baskıları gündeme taşıyarak, işçi hakları ve bölgesel adaletsizlik konularında sesini duyurmuştur. Ancak meclise sunduğu herhangi bir kanun teklifi yoktur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Hatay senatörlerinin faaliyetlerinin büyük ölçüde kişisel mesleki geçmişlerine dayandığı, ülke meselelerinin yanı sıra zaman zaman yerel sorunlara da değindikleri anlaşılmaktadır. Senatörlerin, temsili görevlerinin bilinciyle hareket ettikleri ve CS'nin işleyişine aktif katılım sağladıkları görülmektedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle sona eren çift meclisli yapı, 1982 Anayasası ile yerini tek meclisli sisteme bırakmıştır. Mevcut veriler ışığında CS üyelerinin ülkenin kaderine pozitif etkiler sundukları anlaşılmaktadır. Bu tür araştırmaların yapılması Türk demokrasi tarihinin daha iyi anlaşılmasında etkin rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

2. TBMM Arşivi (Senatörler ve Şahsi Dosya Numaraları)

Senatörün Adı	SDN
Sabahattin Adalı	35
Abdullah Vehbi Aksoy	36
Enver Bahadırılı	207
Mustafa Deliveli	208
Kemal Kılıçoğlu	344
Mehmet Sönmez	475

Kemal Kılıçoğlu, *Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Tercüme-, Hal Kâğıdı*, TBMM Arşivi, Sicil No:344.

Mehmet Enver Bahadırılı, *Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Tercüme-i Hal Kâğıdı*, TBMM Arşivi, Sicil No:207.

Mustafa Deliveli, *Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Tercüme-i Hal Kâğıdı*, TBMM Arşivi, Sicil No:208.

Sabahattin Adalı, *Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Tercüme-i Hal Kâğıdı*, XII. Dönem TBMM Arşivi, Sicil No:550

Vehbi Aksoy, *Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Tercüme-i Hal Kâğıdı*, XII. Dönem TBMM Arşivi, Sicil No:36.

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1. Dönem, C. 3-31, B. 1-55, TBMM Matbaası, Ankara (1961-1962).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 2. Dönem, C. 9-11, B. 37-71, TBMM Matbaası, Ankara, (1962-1963).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 4. Dönem, C. 26-27, B. 72-80, TBMM Matbaası, Ankara, (1964-1965).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 5. Dönem, C. 31-36, B. 30-91, TBMM Matbaası, Ankara, (1965-1966).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 6. Dönem, C. 38-42, B. 23-79, TBMM Matbaası, Ankara, (1966-1967).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 7. Dönem, C. 44-47, B. 15-59, TBMM Matbaası, Ankara, (1967-1968).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8. Dönem, C. 51, B. 32, TBMM Matbaası, Ankara, (1968-1969).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 9. Dönem, C. 54, B. 12, TBMM Matbaası, Ankara, (1969-1970),

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 10. Dönem, C. 65, B. 68, TBMM Matbaası, Ankara, (1970-1971).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11. Dönem, C. 3, B. 36, TBMM Matbaası, Ankara, (1971-1972).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 13. Dönem, C.16, B.58, TBMM Matbaası, Ankara, (1972-1973).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 14. Dönem, C. 20-23, B. 32-73, TBMM Matbaası, Ankara, (1974-1975).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15. Dönem, C. 26, B. 36, TBMM Matbaası, Ankara, (1975-1976).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 16. Dönem, C. 29, B. 25, TBMM Matbaası, Ankara, (1976-1977).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 18. Dönem, C. 43, B. 72, TBMM Matbaası, Ankara, (1978-1979).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 19. Dönem, C. 44-47, B. 12-46, TBMM Matbaası, Ankara, (1979-1980).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, C. 19, B. 127, TBMM Matbaası, Ankara, (1965-1969).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 1, B. 24-86, TBMM Matbaası, Ankara, (1973-1977).

TBMM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi, 16. Dönem, C. 16-17, B. 3-7, TBMM Matbaası, Ankara (1976-1977).

TBMM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi, 17. Dönem, C. 17, B. 5, TBMM Matbaası, Ankara, (1978-1978).

Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun, *T.C. Resmî Gazete*, 11.07.1939.

Hatay Halkının Askeri İşleri Hakkında Kanun, *T.C. Resmî Gazete*, 11.07.1939.

T.C. Resmî Gazete, 17.12.1942.

T.C. Resmî Gazete, 07.06.1943.

TC. Resmî Gazete, 15.05.1961.

TC. Resmî Gazete, 28.12.1967.

TC. Resmî Gazete, 25.07.1971.

Araştırma Eserler

- Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye’de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi (1945-1971)*. Bilgi Yayınevi.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınları.
- Aldıkaçtı, O. (1963). *Anayasa hukukumuzdaki son gelişmeler “1961 Anayasası”*. İlkü Matbaası.
- Altan, S. (2020). Anavatana katılımının ardından Hatay’ın sosyo-ekonomik anlamda iyileştirilme politikaları (1939-1941). *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu, 4-6 Nisan 2019*. ATAM Yayınları, 2009-2038.
- Armağan, S. (2011). Türkiye’de parlamento seçimleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 33(3-4), 45-100.
- Aydın, Y. (2021). *Türkiye’de 1950-1960 dönemi demokratikleşme süreci* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Arel Üniversitesi.
- Börklüoğlu, L. (2010). *27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası Türkiye’de ordu-siyaset ilişkisi (1960-1965)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Çoker, F. (1998). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri (1961-1964)*, 1, TBMM Vakfı Yayınları.
- Çoker, F. (1999). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri (1966-1980)*, 2, TBMM Vakfı Yayınları.
- Dağıstan, A. ve Sofuoğlu, A. (2008). *İşgalden katılıma Hatay*. Phoenix Yayınları.
- Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya*. Akbank Yayınları.
- Dunbay, S. (2016). 1961 Anayasası perspektifinden parlamenter bağımsızlıklar. *Türkiye Barolar Birliği Derneği, Mayıs-Haziran (124)*, 153-182.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye’de anayasalar ve siyaset*. Liberte Yayınları.
- Eroğlu, C. (1977). *Türk anayasa düzeninde Cumhuriyet Senatosunun yeri*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ersel, H., Kuyaş, A., Oktay, A., ve Tunçay, M. (2005). *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*. Yapı Kredi Yayınları.
- Esen, S. (2010). 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu. *Mülkiye Dergisi*, 34(267), 167-192.
- Güleç, A. ve Kalaycı, İ. (2024). Demokrat Parti Dönemi’nde Hatay’da sosyo-ekonomik hayat. *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-61.
- Kaya, F. (2021). Türk diplomasisinde Hatay’ın önemi. *Avrasya Dosyası*, 12(1), 95-112.
- Özbudun, E. (1995). Seçim sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 521-339.
- Özdemir, H. (2005). Siyasal tarih (1960-1980). İçinde S. Akşin (Ed.), *Türkiye tarihi, çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi.
- Özer, H. (2019). *Türkiye Cumhuriyeti’nde yasama organının yürütme organı üzerindeki doğrudan denetim araçları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ardahan Üniversitesi.
- Özgişi, T. (2011a). Türk parlamento tarihinde cumhuriyet senatosunun yeri. *Türkiyat Mecmuası*, 21(2), 291-323.
- Özgişi, T. (2011b). *Türk parlamento tarihinde çift meclis: Cumhuriyet Senatosu örneği (1960-1980)* (Tez No. 306372) [Doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.

Pantül, M., ve Yalçın, B. S. (1982). *Türk parlamento hukukunda ikinci meclisler*. Cumhuriyet Senatosu Vakfı Yayınları.

Payash, V. (2017). *Sancaktan vilayete Hatay (1921-1960)*. ATAM Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1991). Antakya. *TDVİA*, 3, 228-232.

Sert, M. (2012). *1961 Anayasasından 12 Mart'a Cumhuriyet Senatosu* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Sultanoğlu, C. (2021). *Çok partili hayat döneminde Hatay (1946-1960)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Şahin, İ. (2021). *Çok partili hayata geçiş sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi (1945-1950)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Şavklı, C. (2018). Demokrat Parti iktidarının son yıllarında Başbakan Adnan Menderes'in Adana, Mersin, Maraş ve Hatay ziyaretleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 119(235), 205-232.

Tuncer, E. ve Danacı, N. (2003). *Çok partili dönemde seçimler ve seçim sistemleri*. TESAV Yayınları.

Tuncer, E. (2010). *Cumhuriyet Senatosu seçimleri*, TESAV Yayınları.

Tuncer, P. (2016). *1960-1970 dönemi Türkiye'de gençlik hareketleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Uçak, M. (2021). *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde sosyal politika anlayışı (1950-1960)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırklareli Üniversitesi.

Ünlükaplan, İ. (2003). 1950 sonrası Türkiye'de uygulanan genel seçim sistemlerinin bireysel tercihlerin kolektif tercihlere yansımaları Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 45-60.

Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Süreli Yayınlar

Sabah, 17.01.1964; 05.02.1964.

Türkiye, 17.07.2001.

Atayolu, 25.05.1946; 28.05.1960; 13.06.1960; 24.12.1960; 16.10.1961; 17.10.1961; 18.10.1961.

Hatay Postası, 28 Mayıs 1962.